

ข้อมูลพื้นฐานของจังหวัด

กรุงเทพมหานคร

สัญลักษณ์ประจำกรุงเทพมหานคร

ตราของกรุงเทพมหานคร เป็นรูปพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณ พระหัตถ์ทรงสายฟ้า ตรานี้กรมศิลปากรออกแบบโดยอาศัยภาพเขียนฝีพระหัตถ์ของสมเด็จพระยานริศรานุวัดติวงศ์เป็นต้นแบบ เริ่มใช้ในปี พ.ศ. ๒๕๑๖ ตามประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี ตามพระราชบัญญัติเครื่องหมายราชการ พ.ศ. ๒๔๘๒ ฉบับที่ ๖๐ ลงวันที่ ๓๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๑๖ (สมัยเมื่อยังเป็นจังหวัดพระนครนั้นใช้ตราพระที่นั่งจักรีมหาปราสาทเป็นตราประจำจังหวัด)

ตราพระอินทร์ทรงช้าง เกี่ยวข้องกับกรุงเทพมหานคร อาจเป็นเพราะว่ากรุงเทพฯ เป็นเมืองเทวดาของพระอินทร์ดังปรากฏตามชื่อเมืองซึ่งรัชกาลที่ ๑ ได้พระราชทานว่า *กรุงเทพมหานครบวรรัตนโกสินทร์ และรัชกาลที่ ๔ ทรงแก้สร้อยชื่อเมืองเป็น *กรุงเทพมหานครอมรรัตนโกสินทร์ ก็คือ โกลิ สนธิกับ อินทร์ ซึ่งหมายถึง พระอินทร์เกี่ยวข้องกับกรุงเทพมหานคร อาจเป็นเพราะว่ากรุงเทพฯ เป็นเมืองเทวดาของพระอินทร์ดังปรากฏตามชื่อเมืองซึ่งรัชกาลที่ ๑ ได้พระราชทานว่า *กรุงเทพมหานครบวรรัตนโกสินทร์ และรัชกาลที่ ๔ ทรงแก้สร้อยชื่อเมืองเป็น*กรุงเทพมหานครอมรรัตนโกสินทร์ ก็คือ โกลิ สนธิกับ อินทร์ ซึ่งหมายถึง พระอินทร์

สาเหตุที่ยกกรุงเทพฯ เป็นเมืองพระอินทร์ สันนิษฐานว่า เพราะคำว่า *รัตนโกสินทร์ คือแก้วของพระอินทร์ อันได้แก่พระพุทธรูปรัตนปฏิมากร (พระแก้วมรกต) ซึ่งมีสีเขียวเหมือนสีกายของพระอินทร์ เมืองของพระแก้วมรกตจึงเป็นเมืองของพระอินทร์ รูปพระอินทร์ ที่เป็นตรากรุงเทพมหานครนั้น ถิวหรืออาวุธหรืออาวุธที่เป็นสายฟ้า เป็นอาวุธประจำพระองค์ ทั้งนี้เพราะพระอินทร์มีหน้าที่ขับไล่ประหารอสูร หรือฤๅษีที่ทำความผิดมั่วแก่โลก กล่าวคือ เมื่อฤๅษีบำเพ็ญตบะจนโลกมืดมัว ฝนไม่ตกตามฤดูกาล พระอินทร์จะทรงใช้สายฟ้า หรือใช้นางอัปสรไปช่วยยวนทำลายตบะฤๅษี ฝนก็จะตก ท้องฟ้าแจ่มใส เกิดแสงสว่างและความชุ่มชื้นดังเดิม ดังนั้นรูปพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณบนก้อนเมฆจึงมีความหมายในการบำบัดทุกข์บำรุงสุขแก่ปวงประชา

ที่ตั้งและลักษณะทางภูมิศาสตร์ของกรุงเทพมหานคร

กรุงเทพมหานคร ตั้งอยู่ในบริเวณภาคกลางตอนล่างของประเทศไทย บริเวณละติจูดที่ ๑๓.๔๕ องศาเหนือ ลองจิจูด ๑๐๐.๒๘ องศาตะวันออก โดยเป็นเมืองหลวงของประเทศไทย มีพื้นที่ทั้งหมดประมาณ ๑,๕๖๘.๗ ตารางกิโลเมตร และมีลักษณะภูมิศาสตร์ที่สำคัญ ดังนี้

ภูมิประเทศ

ลักษณะภูมิประเทศของกรุงเทพมหานครเป็นที่ราบลุ่ม มีระดับความสูงจากระดับน้ำทะเลปานกลางประมาณ ๑.๕๐-๒ เมตร โดยมีความลาดเอียงของระดับพื้นดินจากทิศเหนือ จะค่อยๆ ลาดเอียงสู่อ่าวไทยทางทิศใต้ และเฉพาะลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่างจะอยู่สูงกว่าระดับน้ำทะเลไม่เกิน ๑.๕๐ เมตร ตั้งอยู่บนพื้นที่ซึ่งในทางภูมิศาสตร์เรียกว่าบริเวณดินดอนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำ ซึ่งเกิดจากตะกอนน้ำพา (Alluvium) โดยเป็นส่วนหนึ่งของที่ราบลุ่มภาคกลางตอนล่างของประเทศไทย (The Lower General Plain of Thailand) เป็นพื้นที่อุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การเพาะปลูกข้าวและพืชประเภทต่างๆ

ภูมิอากาศ

อุณหภูมิกทม. กรุงเทพมหานครนั้นมีภูมิอากาศแบบร้อนชื้น โดยอยู่ภายใต้อิทธิพลของลมมรสุม ๒ ชนิด ได้แก่ ลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ และลมมรสุมตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งก่อให้เกิดฤดูกาลที่แตกต่างกัน ๓ ฤดู ได้แก่

ฤดูร้อน ระหว่างเดือนกุมภาพันธ์ - เดือนเมษายน

ฤดูฝน ระหว่างเดือนพฤษภาคม - เดือนตุลาคม

ฤดูหนาว ระหว่างเดือนพฤศจิกายน - เดือนมกราคม

อุณหภูมิตั้ง ๓ ฤดูจะแตกต่างกัน แต่ค่าเฉลี่ยจากการวัด ณ สถานีตรวจอากาศ กรุงเทพมหานคร

ปี ๒๕๔๕ จะอยู่ที่ ๒๙.๒ องศาเซลเซียส โดยค่าเฉลี่ยสูงสุดคือ ๓๘ องศาเซลเซียส และต่ำสุดเท่ากับ ๑๙.๒ องศาเซลเซียส

ความชื้นสัมพัทธ์ ความชื้นสัมพัทธ์ของกรุงเทพมหานครจะมีค่าสูงเกือบตลอดปี เนื่องจากกรุงเทพมหานครตั้งอยู่ใกล้อ่าวไทย ซึ่งมีไอน้ำพัดเข้าถึงสม่ำเสมอ ซึ่งจากการวัด ณ ปี พ.ศ. ๒๕๔๕ เช่นกัน ความชื้นสัมพัทธ์ของกรุงเทพมหานครจะมีค่าเฉลี่ยร้อยละ ๗๓

ทัศนวิสัย ทัศนวิสัยของกรุงเทพมหานครเมื่อเวลา ๐๗.๐๐ น. จะมีค่าเฉลี่ยอยู่ระหว่าง ๔.๖-๘.๐ กิโลเมตรปริมาณฝน ค่าเฉลี่ยปริมาณน้ำฝน ณ สถานีตรวจอากาศกรุงเทพมหานคร ณ ปี พ.ศ. ๒๕๔๕ คือ ๑,๘๗๘.๓ มิลลิเมตร และมีค่าเฉลี่ยจำนวนวันที่ฝนตกปีละ ๑๔๖ วัน

ทรัพยากรธรรมชาติ

ทรัพยากรน้ำแหล่งน้ำผิวดิน กรุงเทพมหานครอุดมไปด้วยน้ำผิวดิน ได้แก่ น้ำในลุ่มน้ำเจ้าพระยา ลุ่มน้ำต่างๆ ตลอดจนลำคลองที่แยกสาขาไปจากแม่น้ำจำนวนมาก แต่ปัจจุบัน เริ่มมีความไม่สมดุล ของความต้องการใช้น้ำ และปริมาณน้ำที่เก็บ เกิดปัญหาด้านการระบายน้ำ ได้แก่ ปัญหาน้ำท่วม น้ำขัง อันเนื่องมาจากขาดการบริหารจัดการ น้ำที่ดีแหล่งน้ำใต้ดิน ชั้นน้ำใต้ดินบริเวณกรุงเทพมหานครและปริมณฑล สามารถแบ่งได้เป็น ๘ ชั้นตลอดความลึก ๕๕๐ เมตร โดยการใช้น้ำส่วนใหญ่สูบจากชั้นใต้ดิน สถิติการสำรวจเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๒๕ พบว่ากรุงเทพมหานคร และจังหวัดใกล้เคียง มีการสูบน้ำบาดาล มาใช้ถึงประมาณ ๑.๔ ล้านลูกบาศก์เมตร ซึ่งการสูบน้ำใต้ดินที่มีจำนวนเพิ่มขึ้นอย่างมากนี้ ทำให้เกิดผลกระทบ ต่อสภาพแวดล้อม เช่น การรุกรานของน้ำเค็ม การลดลงของปริมาณน้ำใต้ดิน การเปลี่ยนแปลงของ คุณภาพน้ำใต้ดิน และผลกระทบที่สำคัญ คือ แผ่นดินทรุดตัว ซึ่งจากการศึกษาวิจัยเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๒๑ พบว่ากรุงเทพมหานคร มีการทรุดตัวมาก ด้านตะวันออกของเมือง ได้แก่บริเวณลาดพร้าว หัวหมาก พระโขนง บางนา ในอัตราการทรุดตัวปีละมากกว่า ๑๐ เซนติเมตร บริเวณตอนกลางของเมืองมีอัตราการทรุดตัวปีละ ๕-๑๐ เซนติเมตร และด้านตะวันตกจะมีอัตราการทรุดตัวน้อยกว่า ๕ เซนติเมตร โดยบริเวณต่ำสุดของพื้นดินกรุงเทพมหานคร คือ บริเวณมหาวิทยาลัยรามคำแหง ซึ่งจากการสำรวจ ของกรมแผนที่ทหารเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๒๕ พบว่า หมดหลักฐานของบริเวณดังกล่าวอยู่ต่ำกว่าระดับน้ำทะเลปานกลาง ๔ เซนติเมตร แต่หลังจากมีมาตรการควบคุมการสูบน้ำบาดาลในปี พ.ศ. ๒๕๒๖ เป็นต้นมา ระดับน้ำบาดาลของ กรุงเทพมหานครในบริเวณต่างๆ ได้เพิ่มสูงขึ้น ทำให้อัตราการทรุดตัวของพื้นดินลดลง โดยผลการศึกษาสำรวจครั้งล่าสุด ของสำนักนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม กระทรวงวิทยาศาสตร์เทคโนโลยี และสิ่งแวดล้อม เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๔ รายงานว่า สถานการณ์โดยรวม ของแผ่นดินทรุด ในเขต กรุงเทพมหานครดีขึ้น กล่าวคือ อัตราการ ทรุดตัวอยู่ที่ประมาณปีละ ๑ เซนติเมตร ยกเว้นเขตตอนเมืองที่มีอัตราการทรุดตัวอยู่ระหว่าง ๓-๕ เซนติเมตรต่อปี และเขตหนองจอกมีอัตราการทรุดตัวอยู่ระหว่าง ๒-๓ เซนติเมตรต่อปี ส่วนปริมณฑลรอบกรุงเทพมหานคร ได้แก่ จังหวัดนนทบุรี จังหวัดสมุทรปราการ และจังหวัดสมุทรสาคร มีอัตราการทรุดตัวอยู่ระหว่าง ๒-๕ เซนติเมตรต่อปี โดยสถิติการใช้น้ำบาดาลของกรุงเทพมหานครในปี พ.ศ. ๒๕๔๔ มีจำนวน ๕๖๗.๙๓๕ ลูกบาศก์เมตรต่อวัน

ทรัพยากรดิน จากการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องดินของผู้เชี่ยวชาญระบุว่า ชนิดของดินในเขต กรุงเทพมหานคร ได้แก่ ดินเหนียวกรุงเทพ (Bangkok Clays) ซึ่งพบอยู่ตามบริเวณที่ราบดินดอนสามเหลี่ยมลุ่มน้ำเจ้าพระยา แม่งลอง บางปะกง และสาขาอื่นๆ ของแม่น้ำเจ้าพระยาเหมาะในการปลูกข้าวนาดำ หากยกท้องร่องสูงก็จะใช้ทำสวนผัก สวนผลไม้ได้ดี นับเป็นดินที่อุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การเกษตร

ทรัพยากรพืชพันธุ์ไม้ กรุงเทพมหานครนั้นตั้งอยู่บนพื้นที่ราบลุ่มริมน้ำเจ้าพระยา ซึ่งอยู่ห่างจาก ปากแม่น้ำ ที่ไหลลงสู่อ่าวไทยประมาณ ๓๐ กิโลเมตร พื้นที่ส่วนใหญ่ บริเวณชานเมือง จะเป็นพื้นที่เหมาะ แก่การเพาะปลูกข้าว มีการปลูกผัก ผลไม้ และทำสวนประเภทต่างๆ ในพื้นที่ด้านใน และสำหรับด้านใต้นั้น เป็นพื้นที่ป่าชายเลน เหมาะแก่ การทำประมงชายฝั่ง ประเภทเลี้ยงกุ้ง หอย ปู ปลา

ด้านเศรษฐกิจ

กรุงเทพฯ และปริมณฑลมีการพัฒนาจนเป็นฐานเศรษฐกิจหลักของประเทศ ทั้งการเป็น ศูนย์บริหารทางเศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรม ตลอดจนการติดต่อกับนานาชาติมาโดยตลอด จนพัฒนาเป็นศูนย์กลางด้านเศรษฐกิจและการค้า การบริการของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ถูก จัดลำดับให้เป็นมหานครที่มีขนาดใหญ่อันดับที่ ๑๕ ของโลก อีกทั้งยังเป็นศูนย์กลางทางการเงิน นานาชาติที่ใหญ่ที่สุดในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ส่งผลให้กรุงเทพฯ และปริมณฑลมีบทบาท หรือสัดส่วนในการผลิตถึงร้อยละ ๕๑ ของผลผลิตรวมของประเทศ และในอนาคตจะเป็น ศูนย์กลาง การส่งเสริมเศรษฐกิจการค้าของประเทศให้สามารถเปิดเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจนานาชาติ

ด้านสังคม

กรุงเทพฯ มีสิ่งอำนวยความสะดวกทางสังคม มีสาธารณูปโภคต่างๆ อย่างครบสมบูรณ์ การ เป็นศูนย์กลางอุตสาหกรรมและการค้า การบริการของกรุงเทพฯ นำมาซึ่งปัญหาการปรับตัวของ แรงงานอพยพ โดยแรงงานที่อพยพเข้ามาหางานทำในกรุงเทพฯ และปริมณฑล ได้สร้างปัญหาด้านที่ อยู่อาศัยและชุมชนแออัด มีผู้อาศัยในแหล่งเสื่อมโทรมถึงประมาณ ๒ ล้านคน รวมทั้งก่อให้เกิดปัญหา ด้านคุณภาพชีวิต จึงจำเป็นต้องมีมาตรการช่วยเหลือด้านการจัดหาที่อยู่อาศัย การเพิ่มพูนทักษะ ความรู้ ความสามารถในการประกอบอาชีพ ตลอดจนการขยายบริการพื้นฐานทางสังคม เพื่อยกระดับ คุณภาพชีวิตของคนยากจนในเขตเมืองให้ดีขึ้น

ด้านจราจร

จากการมีกิจกรรมกระจุกตัวอยู่อย่างหนาแน่นและแรงงานที่อพยพเข้ามาสู่ภาคมหานคร ทำให้เกิดปัญหาระบบโครงข่ายคมนาคมขนส่งไม่สามารถรองรับการเจริญเติบโตและการเพิ่มจำนวน ประชากรอย่างรวดเร็ว และตอบสนองอย่างเพียงพอต่อความต้องการของประชาชนที่เดินทาง ถึง ๑๘ ล้านเที่ยวต่อวัน การเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินจากแปลงเกษตรกรรมขนาดใหญ่มา เป็นการใช้ประโยชน์ที่ดินแบบเมือง โดยไม่มีการวางแผนรองรับอย่างเหมาะสม ส่งผลให้พื้นที่ถนนใน กรุงเทพฯ มีปริมาณต่ำกว่ามาตรฐานของความเป็นเมืองที่มีการเดินทางอย่างสะดวก (กรุงเทพฯ มี พื้นที่ถนนประมาณ ร้อยละ ๑๐ พื้นที่ทั้งเมืองทั้งหมด ในขณะที่มหานครโตเกียว มีพื้นที่ถนนคิดเป็น ร้อยละ ๒๓ และมหานครนิวยอร์ก มีพื้นที่คิดเป็นร้อยละ ๓๘) อีกทั้งประชาชนส่วนมากยังมีความ ต้องการในการใช้รถยนต์ส่วนตัว ระบบขนส่งมวลชนส่วนใหญ่ยังใช้เส้นทางร่วมกับรถยนต์ส่วนบุคคล ส่วนการเดินทางด้วยระบบขนส่งมวลชนบนรางมีเพียงร้อยละ ๓ ของปริมาณการเดินทาง

ทั้งหมด เนื่องจากโครงข่ายยังไม่ครบสมบูรณ์และขาดการวางแผนการจัดการแบบบูรณาการกับการเดินทางประเภทอื่นๆ

ด้านสิ่งแวดล้อม

กรุงเทพฯ ต้องประสบปัญหาจากการเกิดน้ำท่วมมาอย่างต่อเนื่องและทวีความรุนแรงเพิ่มมากขึ้นทุกปี นอกจากนั้นยังเกิดปัญหาทางสิ่งแวดล้อม อื่นๆ ตามมาอีก เช่น ความหนาแน่นของการจราจรทำให้เกิดมลพิษทางอากาศ การเพิ่มขึ้นของประชากรในกรุงเทพฯ และการอพยพเข้ามาของผู้มีภูมิลำเนาในจังหวัดอื่นๆ หรือประชากรแฝง ประชาชนส่วนใหญ่ยังขาดจิตสำนึกสาธารณะ (Public Mind) ต่อความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องในการรักษาสิ่งแวดล้อมเมือง อีกทั้งยังมีอุปสรรคด้านต้นทุนในการจัดการสิ่งแวดล้อมเมือง เนื่องจากปัจจุบันกรุงเทพมหานครยังมิได้นำหลักการที่ว่าผู้ก่อมลพิษต้องเป็นผู้จ่าย (Polluter Pays Principle : PPP) มาใช้อย่างเป็นรูปธรรม จึงทำให้กรุงเทพมหานครต้องเป็นผู้รับภาระค่าใช้จ่ายในการรักษาสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นจากการที่ทุกภาคส่วนร่วมกันก่อ

ด้านบริหารจัดการ

กรุงเทพมหานครเป็นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นรูปแบบพิเศษที่มีการบริหารจัดการอย่างมีประสิทธิภาพ มีบุคลากรเป็นข้าราชการ ลูกจ้างประจำ และลูกจ้างชั่วคราวกรุงเทพมหานคร ๗๘,๗๒๒ คน ข้าราชการครูสังกัดโรงเรียนกรุงเทพมหานคร ๑๖,๑๓๓ คน มีรายได้จากการจัดเก็บภาษีบำรุงท้องที่ ภาษีโรงเรือนและที่ดิน ภาษีป้าย อากรค่าสัตว์ ค่าธรรมเนียมใบอนุญาต ค่าปรับ ค่าบริการ รายได้จากทรัพย์สิน การพาณิชย์ สาธารณูปโภคและรายได้เบ็ดเตล็ด ส่วนรายได้ที่ส่วนราชการอื่นจัดเก็บให้ ได้แก่ ภาษีมูลค่าเพิ่ม ภาษีสรรพสามิต ภาษีและค่าธรรมเนียมรถยนต์หรือล้อเลื่อน ภาษีสุรา บุหรี่ การพนัน ภาษีค่าจดทะเบียนสิทธิและนิติกรรม ภาษีธุรกิจเฉพาะ เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีรายได้จากเงินอุดหนุนรัฐบาล ได้แก่ เงินงบประมาณแบบสมดุลง โดยกำหนดวงเงินงบประมาณรายจ่ายเท่ากับประมาณการรายรับ

ความเป็นมาของเมืองและการขยายตัวของเมือง

กรุงเทพมหานครเมื่อครั้งที่ได้รับการสถาปนาให้เป็นเมืองหลวงแห่งใหม่ของประเทศในรัชสมัยของพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก หรือรัชกาลที่ ๑ แห่งราชวงศ์จักรีนั้น มีพื้นที่เมืองประมาณ ๒,๕๘๙ ไร่ (๔.๑๔ ตารางกิโลเมตร) เท่านั้น สำหรับจำนวนประชากรไม่มีหลักฐานชัดเจน โดยประชาชนอาศัยอยู่ในเขตกำแพงเมืองและ ริมแม่น้ำลำคลองใกล้เคียงกับกำแพงเมือง นอกนั้นเป็นที่ลุ่มและป่ากร้างว่างเปล่า ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ ๔) ประชากรในเขตกำแพงเมืองเพิ่มมากขึ้น จึงโปรดให้ขยายเมืองออกไปอีกชั้นหนึ่ง ด้วยการขุดคลองผดุงกรุงเกษมเป็นคูเมืองชั้นนอก มีป้อมปราการตั้งอยู่เป็นระยะ เปลี่ยนระบบการสัญจรทางน้ำมาเป็นทางบก โดยการสร้างถนนเจริญกรุง บำรุงเมือง เพ็ญนคร ถนนสีลม ชุมชนได้ขยายมาทาง ทิศใต้ของเมือง มีการก่อสร้าง

อาคาร ร้านค้าตามแบบตะวันตก ซึ่งมีหลักฐานว่าในปี พ.ศ. ๒๔๔๓ นั้นพื้นที่เมืองมีประมาณ ๘,๓๓๐ ไร่ (๑๓.๓๒ ตารางกิโลเมตร) โดยมีประชากรประมาณ ๖๐๐,๐๐๐ คน และในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ ๕) ได้ทรงขยายเมืองออกไปทางทิศเหนือ ด้วยการสร้างพระราชวังดุสิต สวนและวังต่างๆ พระราชทานแก่สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอหลายพระองค์ เช่น วังจันทระเกษม สวนปารุสกวัน สวนจิตรลดา สวนอัมพร สวนสุนันทา ฯลฯ นอกจากนี้แล้วยังมีการสร้างถนน สะพาน สิ่งก่อสร้างต่างๆ ขุดคลองเพื่อเป็นเส้นทางคมนาคมการขนส่งผลผลิตและการเพาะปลูก ตลอดจนการก่อสร้างเส้นทางรถไฟ และระบบสาธารณูปโภคต่างๆ เช่น การประปา ไพรศรัณย์ ฯลฯ

หลังจากที่กรุงเทพมหานครได้เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพเป็นอย่างมากในสมัยรัชกาลที่ ๔-๕ เป็นต้นมานั้น เมืองได้มีการขยายตัวอย่างรวดเร็วทั้งด้านพื้นที่เมืองและประชากร ดังจะเห็นได้ว่าจำนวนประชาชนของกรุงเทพมหานคร เพิ่มจากจำนวน ๑ ล้านคนแรกเป็น ๒ ล้านคนในเวลาประมาณ ๑๐ ปี จาก ๒ ล้านคนเป็น ๓ ล้านคนในเวลา ๘ ปี จาก ๓ ล้านคนเป็น ๔ ล้านคนในเวลาประมาณ ๗ ปี และ ๔ ล้านคนเป็น ๕ ล้านคนในเวลาประมาณ ๕ ปีเท่านั้น ทั้งนี้ ที่อัตราเพิ่มสุทธิของจำนวนประชากรลดลง แสดงให้เห็นว่าการขยายตัวของกรุงเทพมหานครอย่างรวดเร็วนั้น ส่วนหนึ่งมาจากการอพยพย้ายถิ่นของประชากร และสำหรับพื้นที่เมืองนั้นสามารถแยกพิจารณาได้ ๒ ประเด็น ได้แก่ พื้นที่ตามขอบเขตการปกครอง และพื้นที่ความเป็นเมือง (Built-up Area) ซึ่งในการศึกษาเรื่องการขยายตัวของเมืองนั้น พื้นที่ความเป็นเมือง (Built-up Area) จะแสดงให้เห็น ความเป็นจริงของกิจกรรมเมืองที่เกิดขึ้นได้มากกว่าขอบเขตการปกครอง และจากการศึกษาของสำนักผังเมือง กรุงเทพมหานคร โดยตรวจสอบจากภาพถ่ายทางอากาศในปี พ.ศ.ต่างๆ พบว่า ในปี พ.ศ. ๒๕๑๐ กรุงเทพมหานคร มีพื้นที่ชุมชน (Urbanized Area) ประมาณ ๑๔๓.๔๒ ตารางกิโลเมตร โดยเมืองได้ขยายตัวออกไปทางด้านทิศใต้ถึงสมุทรปราการ ทางด้านเหนือไปถึงจังหวัดนนทบุรี ด้านตะวันตกอยู่บริเวณเขตธนบุรีและพื้นที่ติดต่อกัน และทางด้านตะวันออกเฉียงใต้ขยายตัวไปตามแนวถนนสุขุมวิทและจากการศึกษาภาพถ่ายทางอากาศในปีต่อมาเป็นช่วงๆ ได้แก่ ปี พ.ศ. ๒๕๒๙ และ พ.ศ. ๒๕๓๘ และ พ.ศ. ๒๕๔๓ ได้พบว่าพื้นที่ความเป็นเมืองได้ขยายตัวออกไปรวดเร็วมาก เป็นจำนวน ๓๔๗.๓๙ , ๕๘๕.๕๔ และ ๖๗๒.๓๓๙ ตารางกิโลเมตรตามลำดับ โดยทิศทางการขยายตัวของเมืองได้ครอบคลุมจุดพื้นที่จังหวัดต่างๆ ในบริเวณปริมณฑลและอยู่ในแนวทางด้านตะวันออกและด้านเหนือของศูนย์กลางเมืองเดิม และเป็นการเปลี่ยนแปลงจากพื้นที่เกษตรกรรมมาเป็นพื้นที่อยู่อาศัยพาณิชยกรรมและอุตสาหกรรม เพื่อให้บริการ ชุมชนโดยรอบพื้นที่ดังกล่าวเป็นส่วนใหญ่

ประชากร

จำนวนประชากร

ณ สิ้นปี พ.ศ. ๒๕๕๓ กรุงเทพมหานครมีประชากร ๕,๗๐๑,๓๙๔ คน เป็นชาย ๒,๗๐๙,๕๖๘ คน เป็นหญิง ๒,๙๙๑,๘๒๖ คน สัดส่วนเพศชายต่อเพศหญิงเท่ากับ ๙๑ กล่าวคือ ในจำนวนประชากร

เพศหญิง ๑๐๐ คน มีจำนวนประชากร เพศชาย ๙๑ คน จำนวนบ้านทั้งหมด ๒,๔๐๐,๕๔๐ หลังคาเรือน มีจำนวนคนโดยเฉลี่ย ๒.๕๒ คนต่อหลังคาเรือน เมื่อพิจารณาประชากรรายเขต พบว่า เขตที่มีจำนวนประชากรมากที่สุด คือ เขตบางแค มี ๑๙๓,๑๙๐ คน ส่วนเขตที่มีประชากรน้อยที่สุด คือ เขตสัมพันธวงศ์ มีประชากรเท่ากับ ๒๘,๖๑๗ คน

ความหนาแน่นประชากร

โดยเฉลี่ยประมาณ ๓,๖๓๔ คนต่อตารางกิโลเมตร ส่วนใหญ่ความหนาแน่นมากอยู่ในเขตเมืองชั้นใน ซึ่งเป็นเขตที่มีพื้นที่น้อย แต่มีจำนวนประชากรมากและยังเป็นย่านการค้าและธุรกิจ เขตที่มีความหนาแน่นประชากรน้อยจะอยู่ในเขตชานเมือง ได้แก่ เขตหนองจอก โดยเฉลี่ยประมาณ ๖๔๐ คนต่อตารางกิโลเมตร เมื่อเปรียบเทียบกับปีที่ผ่านมา พบว่า จำนวนประชากรในกรุงเทพมหานครหลายเขตมีการเพิ่มถึงจุดสูงสุดแล้วและมีแนวโน้มลดจำนวนลง ส่งผลให้ความหนาแน่นของประชากรในเขตต่างๆ เหล่านี้ลดลงไปด้วย โดยเฉพาะเขตเมืองชั้นใน

อัตราการเพิ่มประชากร

ช่วงปี พ.ศ. ๒๕๔๕-๒๕๔๖ มีประชากรเพิ่มขึ้น ๖๒,๔๔๘ คนหรือมีอัตราการเพิ่มร้อยละ ๑,๐๘๐ ส่วนใหญ่เขตชานเมืองมีอัตราการเพิ่มประชากรมาก เขตคลองสามวามีอัตราการเพิ่มประชากรมากที่สุด คือ ร้อยละ ๗,๒๔๑ เขตที่มีอัตราการเพิ่มประชากรในทางลบสูงสุด ได้แก่ เขตพระนคร ร้อยละ -๒.๗๐๗ ประชากรส่วนใหญ่ในเขตเมืองชั้นในมีอัตราการเพิ่มในทางลบ เขตชั้นในที่มีอัตราการเพิ่มทางลบ กล่าวคือ มีประชากรน้อยกว่าสถิติในปี พ.ศ. ๒๕๔๕ ทุกแขวงมีจำนวนถึง ๑๔ เขต คือ เขตพระนคร เขตป้อมปราบศัตรูพ่าย เขตสัมพันธวงศ์ เขตราชเทวี เขตบางพลัด เขตบางกอกใหญ่ เขตสาทร เขตยานนาวา เขตบางคอแหลม เขตบางซื่อ เขตคลองสาน เขตธนบุรี เขตดินแดง และเขตคลองเตย เขตที่มีอัตราการเพิ่มประชากรทางบวกทุกแขวง มี ๒ เขต คือ เขตจตุจักรและเขตพญาไท เขตต่อเมืองส่วนใหญ่มีอัตราการเพิ่มประชากรในทางบวก ส่วนเขตชานเมืองมีอัตราการเพิ่มประชากรทางบวกในทุกเขตทุกแขวง

การเกิด การตาย

กรุงเทพมหานครมีจำนวนเด็กเกิดทั้งหมด ๙๙,๗๒๘ คน ลดลงจากปีที่ผ่านมา (พ.ศ. ๒๕๕๒) ร้อยละ ๐.๗๐๔ หากพิจารณาจำนวนเด็กเกิดตามกลุ่มพื้นที่เขต พบว่าในเขตเมืองชั้นในมีเด็กเกิดมากที่สุดเท่ากับ ๗๖,๒๘๐ คน โดยอยู่ในเขตราชเทวีมากที่สุด จำนวน ๑๐,๗๙๓ คน คนตายมีทั้งหมด ๓๐,๑๖๗ คน เพิ่มขึ้นจากปีที่ผ่านมา (พ.ศ. ๒๕๕๒) ร้อยละ ๒.๘๗๕ เขตที่มีจำนวนการตายมากที่สุดอยู่ในเขตธนบุรี คือ จำนวน ๘๒๒ คน สาเหตุการตายของประชากรในประเทศไทย ปี พ.ศ. ๒๕๔๕ เป็นลำดับหนึ่ง คือ ตายด้วยโรคมะเร็ง รองลงมา คือ อุบัติเหตุและการเป็นพิษและโรคเกี่ยวกับสมอง และหลอดเลือด ตามลำดับ

การย้ายถิ่น

ประชากรกรุงเทพมหานครมีการย้ายออกมากกว่าย้ายเข้า กล่าวคือ มีจำนวนประชากรที่ย้ายเข้ามาในเขตกรุงเทพมหานคร มีจำนวน ๓๗๖,๕๓๒ คน คิดเป็นอัตราการย้ายเข้าต่อพันคนเท่ากับ ๘๒.๐๗ จำนวนประชากรที่ย้ายออก ๔๐๘,๔๔๐ คน คิดเป็นอัตราการย้ายออกต่อพันคนเท่ากับ ๘๕.๒๘ จำนวนการย้ายถิ่นสุทธิเท่ากับ -๑๘,๗๖๑ คน เมื่อพิจารณาตามกลุ่มพื้นที่เขต พบว่าการย้ายถิ่นสุทธิของประชาชนที่อยู่อาศัยอยู่ในพื้นที่เขตเมืองชั้นในของกรุงเทพมหานครเกือบทุกเขต มีจำนวนผู้ย้ายออกมากกว่าจำนวนผู้ย้ายเข้า ยกเว้น เขตยานนาวาและเขตจตุจักรที่มีจำนวนผู้ย้ายเข้ามากกว่าผู้ย้ายออก เมื่อพิจารณาการย้ายถิ่นในกลุ่มพื้นที่เขตอื่นๆ ทุกกลุ่ม พบว่าส่วนใหญ่จำนวนผู้ย้ายเข้ามีมากกว่าจำนวนผู้ย้ายออก ยกเว้นเขตคันนายาว เขตสายไหม เขตภาษีเจริญ และเขตราชวัชรบุรณะ ที่มีจำนวนผู้ย้ายออกมากกว่าจำนวนผู้ย้ายเข้าเล็กน้อย พอสรุปได้ว่าการที่ประชากรกรุงเทพมหานครมิได้มีจำนวนลดลง แม้ว่าประชากรจะมีการย้ายออกมาก สาเหตุประการหนึ่ง คือ มีประชากรจำนวนหนึ่งเคลื่อนย้ายระหว่างเขตการปกครองภายในกรุงเทพมหานคร คือย้ายจากเขตเมืองชั้นในไปอยู่ยังเขตต่อเนื่อง โดยเฉพาะเขตชานเมืองมีการย้ายถิ่นสุทธิในอัตราที่สูงกว่าเขตอื่นๆ

โครงสร้างประชากร

ประชากรวัยเด็ก อายุ ๐-๑๔ ปี มี ๙๙๒,๙๗๕ คน ประชากรเพศชายมากกว่าเพศหญิงเล็กน้อย เพศชายเท่ากับ ๕๐๘,๒๗๕ คน ส่วนเพศหญิงมี ๔๘๔,๗๐๐ คน ประชากรวัยทำงานหรือช่วงอายุระหว่าง ๑๕-๕๙ ปี มี ๓,๘๐๔,๑๘๓ คน คิดเป็นร้อยละ ๖๕.๑ เป็นเพศชายเท่ากับ ๑,๘๐๓,๕๖๑ คน หรือร้อยละ ๓๐.๙ เป็นเพศหญิง ๒,๐๐๐,๖๒๒ คน คิดเป็นร้อยละ ๓๔.๒ ส่วนประชากรวัยสูงอายุ (อายุ ๖๐-๗๕ ปีขึ้นไป) มี ๕๒๔,๐๐๐ คน คิดเป็นร้อยละ ๙.๐ เป็นเพศชาย ๒๒๒,๘๐๑ คน คิดเป็นร้อยละ ๓.๘ ส่วนเพศหญิงมี ๓๐๑,๑๙๙ คน คิดเป็นร้อยละ ๕.๒

เศรษฐกิจและสังคม

๑. โครงสร้างทางเศรษฐกิจ

จากการศึกษาสัดส่วนของผลิตภัณฑ์มวลรวมของกรุงเทพมหานคร ในสาขาการผลิตหลัก ๓ สาขา ได้แก่ สาขาปฐมนุฏมิ ทุติยภูมิ และตติยภูมิ ในช่วงเวลา ๑๐ ปีที่ผ่านมา ปรากฏว่ากรุงเทพมหานครมีผลิตภัณฑ์มวลรวมมากที่สุดในสาขาตติยภูมิ (กลุ่มสาขาการผลิตที่ประกอบด้วย คมนาคมและการสื่อสาร, การค้าปลีก, การธนาคาร, ประกันภัยและอสังหาริมทรัพย์ ที่อยู่อาศัย บริหารราชการและการป้องกันประเทศ การบริการ) สาขารองลงมาคือ ทุติยภูมิ (กลุ่มสาขาการผลิตที่ประกอบด้วยอุตสาหกรรมก่อสร้าง และไฟฟ้า ประปา) สำหรับสาขาปฐมนุฏมิ (กลุ่มสาขาการผลิตที่ใช้ทรัพยากรธรรมชาติเป็นวัตถุดิบ ได้แก่ กสิกรรม ปศุสัตว์ ประมง เหมืองแร่และย่อยหิน มีสัดส่วนน้อยที่สุดไม่ถึงร้อยละ ๑ ของผลิตภัณฑ์มวลรวมของกรุงเทพมหานครและเมื่อพิจารณาผลิตภัณฑ์มวลรวมจำแนกตามสาขาการผลิตย่อย จะเห็นว่าโครงสร้างทางเศรษฐกิจของกรุงเทพมหานครมีภาคอุตสาหกรรมเป็นแกนนำ โดยมีสัดส่วนประมาณร้อยละ ๓๐ และมีอัตราขยายตัวต่อเนื่องตลอดมา

๒. อัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ

ในช่วงปี พ.ศ. ๒๕๓๒-๒๕๓๗ กรุงเทพมหานครมีอัตราการขยายตัวของสาขาการผลิตเฉลี่ยต่อปี ร้อยละ ๑๓.๐๘ และไม่มีการผลิตใดมีอัตราการขยายตัวติดลบเลย โดยมีการเติบโตเฉลี่ยต่อปีสูงสุด คือ ร้อยละ ๓๖.๙๑ ในสาขาการธนาคาร ประกันภัย และอสังหาริมทรัพย์หลังเกิดวิกฤติเศรษฐกิจอัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของกรุงเทพมหานครในช่วงปี ๒๕๓๗-๒๕๔๑ เริ่มติดลบคือ เฉลี่ยปีละ ๒.๒๖ โดยสาขาการผลิตที่หดตัวมากที่สุด คือ สาขาการธนาคาร ประกันภัยและอสังหาริมทรัพย์ และอีกสาขาหนึ่งที่ติดลบมาก คือ สาขาการค้าส่งค้าปลีก

๓. โครงสร้างการจ้างงาน

จากข้อมูลของสำนักงานสถิติแห่งชาติ พบว่าในช่วง ๑๐ ปีที่ผ่านมา กรุงเทพมหานครมีจำนวนผู้มีงานทำในสาขาที่สำคัญ ๓ สาขา คือ พาณิชยกรรม บริการ และอุตสาหกรรม รวมกันถึงกว่าร้อยละ ๘๐ และเมื่อดูสัดส่วนของผู้มีงานทำของกรุงเทพมหานคร เทียบกับสัดส่วนผู้มีงานทำในภาคมหานคร พบว่ากรุงเทพมหานครยังคงเป็นแหล่งการจ้างงานที่สำคัญของภาคมหานคร ผู้มีงานทำในภาคมหานครเป็นผู้มีงานทำในกรุงเทพมหานครทั้งร้อยละ ๖๗.๕๒ ในปี พ.ศ. ๒๕๓๗ และร้อยละ ๖๖.๑๓ ในปี พ.ศ. ๒๕๔๒

๔. การจ้างงานและจำนวนผู้มีงานทำ

ในปี พ.ศ. ๒๕๔๒ มีสาขาประกอบการทั้งประเทศ ๓๖๒,๖๘๓ แห่ง โดยเป็นสถานประกอบการที่อยู่ในกรุงเทพมหานครและปริมณฑลถึงร้อยละ ๕๔ โดยอยู่ในกรุงเทพมหานครประมาณร้อยละ ๔๖ และอีกร้อยละ ๘ กระจายอยู่ตามจังหวัดในปริมณฑล และมีจำนวนการจ้างงานในปี พ.ศ. ๒๕๔๒ ประมาณ ๘,๑๓๔,๖๔๔ คน และลดลงในปี พ.ศ. ๒๕๔๓ เหลือ ๗,๘๐๗,๓๖๗ คน ซึ่งเนื่องจากการเลิกกิจกรรมของสถานประกอบการจำนวนหนึ่งในช่วงวิกฤติเศรษฐกิจ

๕. รายได้ครัวเรือนและบุคคล

จากการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน พ.ศ. ๒๕๔๓ สำนักงานสถิติแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี พบว่ากรุงเทพมหานครมีขนาดครัวเรือนเฉลี่ย ๓๐๓ คนต่อครัวเรือน มีรายได้เฉลี่ยครัวเรือนต่อเดือน ๒๖,๙๐๙ บาท หรือรายได้เฉลี่ยต่อคน ๘,๑๕๔ บาท ในส่วนค่าใช้จ่ายต่อครัวเรือนเฉลี่ยอยู่ที่ ๒๐,๔๔๘ บาท และค่าใช้จ่ายเฉลี่ย ๖,๒๘๔ บาทต่อคน โดยสัดส่วนค่าใช้จ่ายต่อรายได้เท่ากับร้อยละ ๗๖ ในขณะที่กรุงเทพมหานครและปริมณฑลมีขนาดครัวเรือนเฉลี่ย ๓๐๒ คนต่อครัวเรือน มีรายได้เฉลี่ยต่อครัวเรือนต่อเดือน ๒๕,๒๔๒ บาท หรือรายได้เฉลี่ยต่อคน ๗,๗๙๔ บาท ในส่วนค่าใช้จ่ายต่อครัวเรือนเฉลี่ยอยู่ที่ ๑๙,๕๘๒ บาท และค่าใช้จ่ายเฉลี่ย ๖,๐๔๖ บาทต่อคน โดยสัดส่วนค่าใช้จ่ายต่อรายได้เท่ากับร้อยละ ๗๗.๖ที่มาของรายได้ตามสัดส่วนครัวเรือน พบว่ากรุงเทพมหานครมีสัดส่วนครัวเรือน ทำงานเป็นเสมียน พนักงาน พนักงานขายและให้บริการมากที่สุด ร้อยละ ๒๙.๒ รองลงมา ครัวเรือนดำเนินธุรกิจของตนเอง ร้อยละ ๒๔.๔ ปฏิบัติงานวิชาชีพ นักวิชาการ และนักบริหาร ร้อยละ ๑๘.๕ ปฏิบัติงานในกระบวนการผลิต ร้อยละ ๑๕.๕ ไม่ได้

ปฏิบัติงานเชิงเศรษฐกิจ ร้อยละ ๙.๙ ทำการเกษตร สัตว์ส่วนมีน้อยที่สุด ร้อยละ ๐.๑ คนงานเกษตร ร้อยละ ๐.๔ คนงานทั่วไป ร้อยละ ๑.๙ รายได้เฉลี่ยต่อคนต่อเดือนจำแนกตามอาชีพ พบว่าปฏิบัติงานวิชาชีพ นักวิชาการ และนักบริหารมีรายได้เฉลี่ยสูงสุด ๑๒,๘๕๓ บาทต่อคนต่อเดือน รองลงมาไม่ได้ปฏิบัติงานในเชิงเศรษฐกิจมีรายได้เฉลี่ย ๘,๘๐๙ บาทต่อคนต่อเดือน และดำเนินธุรกิจของตนเองมีรายได้เฉลี่ย ๘,๐๙๐ บาทต่อคนต่อเดือน เสมียน พนักงาน พนักงานขาย และให้บริการ รายได้เฉลี่ย ๖,๓๐๑ บาทต่อคนต่อเดือนปฏิบัติงานในกระบวนการผลิตรายได้เฉลี่ย ๕,๑๙๓ บาทต่อคนต่อเดือน ในขณะที่ทำการเกษตรรายได้เฉลี่ยต่ำสุด ๑,๕๖๖ บาทต่อคนต่อเดือน คนงานเกษตรรายได้เฉลี่ย ๒,๘๕๑ บาทต่อคนต่อเดือน คนงานทั่วไปรายได้เฉลี่ย ๔,๑๓๕ บาทต่อคนต่อเดือน และประชากรมีแนวโน้มในการทำงานมากขึ้น

๖. ระดับการศึกษา

จากสำมะโนประชากร พ.ศ. ๒๕๒๓ พ.ศ. ๒๕๓๓ และ พ.ศ. ๒๕๔๓ ระดับการศึกษาของประชากรอายุ ๖ ปีขึ้นไปของกรุงเทพมหานคร พบว่าใน พ.ศ. ๒๕๔๓ มีประชากรอายุ ๖ ปีขึ้นไป ๕,๙๑๓,๗๐๐ คน มีประชากรที่มีการศึกษา ๕,๕๘๒,๗๐๐ คน คิดเป็นสัดส่วนร้อยละ ๙๔.๔๐ ของประชากรอายุ ๖ ปีขึ้นไป ขณะที่ประชากรไม่มีการศึกษามี ๓๐๖,๓๐๐ คน คิดเป็นสัดส่วนร้อยละ ๕.๑๘ สำหรับระดับการศึกษาของประชากรที่สำเร็จการศึกษาในระดับต่างๆ พบว่า ระดับประถมศึกษาที่มี ๒,๐๕๕,๘๐๐ คน คิดเป็นสัดส่วนร้อยละ ๓๔.๗๖ ซึ่งมากที่สุด รองลงมาเป็นระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย ๑,๑๙๖,๙๐๐ คน คิดเป็นสัดส่วนร้อยละ ๒๐.๒๔ ขณะที่ระดับปริญญาตรีและมัธยมศึกษาตอนต้น มีสัดส่วนคิดเป็นร้อยละ ๑๕.๕๓ และร้อยละ ๑๕.๐๙ ตามลำดับ

๗. การนับถือศาสนา

การนับถือศาสนาของประชากรกรุงเทพมหานครจากสำมะโนประชากรและเคหะ พ.ศ. ๒๕๔๓ พบว่าประชากรนับถือศาสนาพุทธมากที่สุด เป็นสัดส่วนร้อยละ ๙๔.๕๐ รองลงมาศาสนาอิสลาม มีสัดส่วนร้อยละ ๔.๓๔ และศาสนาคริสต์ ร้อยละ ๑.๐๒ เมื่อเปรียบเทียบสำมะโนประชากรและเคหะ พ.ศ. ๒๕๓๓ กับ พ.ศ. ๒๕๔๓ พบว่า จากการเพิ่มขึ้นของประชากร ประชากรนับถือศาสนาคริสต์เพิ่มขึ้นมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ ๔๙.๗๙ รองลงมาศาสนาอิสลามเพิ่มขึ้นร้อยละ ๑๕.๗๕ และศาสนาพุทธเพิ่มขึ้นร้อยละ ๖.๘๑ ขณะที่ศาสนาฮินดูมีการเปลี่ยนแปลงลดลงร้อยละ ๘๙.๓๐